

Az Alaptörvény jelentősége Magyarország szuverenitásának védelmében¹

VARGA ZS. ANDRÁS²

A 21. század elején a vesztfáliai békére visszavezethető szuverenitáson alapuló világrendet a globalizáció néven összefoglalt komoly és hosszú kihívás éri. Ez nem kizárólag politikaelméleti kérdés, hanem legalább ennyire alkotmányjogi is. Az állam által gyakorolt hatalom és a hatalom gyakorlásának módja az Európai Unió keretei között is bonyolult. Lényeges ezért, hogy Magyarország ott, ahol hatalma van, vagyis saját állami keretei között hangsúlyozza, hogy nem azért van magyar alkotmányosság, mert azt egy, az akaratából létrejött, vagy legalábbis hozzájárulásával működő nemzetközi intézmény elismeri, hanem azért van magyar alkotmányosság, mert korábban is volt. Állami szuverenitás nélkül csak intézményi autoritás marad, az alkotmány és az alkotmányosság elenyészik. Ez ellen szolgál erős eszközzel az Alaptörvény. Az alkotmányos identitás, a mai alkotmányosság normatív összekapcsolása a Magyarország állami létét végigkísérő történeti alkotmányossággal és az alkotmányos állami folytonosságot megtestesítő Szent Koronával olyan eszközök, amelyek alkalmasak a szuverenitás védelmére.

Kulcsszavak: Alaptörvény, alkotmányosság, hatáskör, identitás, Nemzeti hitvallás, Szent Korona, szuverenitás, történeti alkotmány, vívmány

The Significance of the Fundamental Law in the Protection of Hungary's Sovereignty

At the beginning of the 21st century, the world order based on sovereignty traced back to the Peace of Westphalia faces a serious and long-term challenge summed up as globalisation. This is not only a matter of political theory, but at least as much a matter of constitutional law. The power exercised by the state and the way in which it is exercised are also complicated within the framework of the European Union. It is important, therefore, that Hungary emphasises, where it has power, that is, within its own state, that it does not have Hungarian constitutionality because it is recognised by an international

1 A cikk az elmúlt években részben az Alaptörvényt ért kritikákra adott válaszok, részben Magyarország szuverenitása és Európai Unió tagsága körüli vitákhoz írt hozzászólások összefoglalása.

2 Tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, e-mail: varga.zs.andras@jak.ppke.hu

institution created of its own will, or at least with its consent, but because there has been a Hungarian constitutionality for a long time. Without state sovereignty, only institutional authority remains, the constitution and constitutionality fade away. The Fundamental Law serves as a strong tool against this. Constitutional identity, the normative connection of today's constitutionality with the historical constitutionality that accompanies the existence of Hungary as a state, and the Holy Crown, which embodies the continuity of the constitutional state, are tools that are suitable for the protection of sovereignty.

Keywords: Fundamental Law, constitutionality, competence, identity, National Avowal, Holy Crown, sovereignty, historical constitution, achievement

1. A szuverenitás jelentősége és alkotmányjogi fogalma

Magyarország számára a 30 éves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648) akkori és mostani hatása miatt is fontos. Akkor, 1648-ban a – török megszállás miatt még csak részben – Habsburg hatalom alatt álló királyság a 30 éves háborúnak részese, a békének pedig alanya volt. Ma pedig az Európai Unió és a nemzetállami szuverenitás határainak kijelölése miatt az akkor kialakult világrend szereplője és haszonélvezője.³ Az pedig, hogy a 21. század elején a szuverenitáson alapuló világrendet a globalizáció néven összefoglalt komoly és hosszú kihívás éri,⁴ fontosságát nem csökkenti, hanem éppen fokozza. Fokozza, miként az is, hogy a vita nem kizárólag politika-elméleti kérdés, hanem legalább ennyire jogi, pontosabban közjogi, (nemzetállami) alkotmányjogi is. A vita ugyanis nem ritkán közjogi elvek és – újabban – értékek ütközése és érvényesülése formájában jelenik meg a nemzeti alkotmányjogi diskurzusokban.⁵

3 Pongrácz Alex: A szuverenitás-fogalom változásának 21. századi fejleményei. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 2. 128–153.

4 Eric C. Ip: Globalization and the future of the law of the sovereign state. *International Journal of Constitutional Law*, 8. (2010), 3. 636–655.; Pongrácz Alex: Szuverenitás és Alkotmányosság a globális erőterben. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2016), 1. 108–119.; Benoit Coeuré: *Taking back control of globalisation: Sovereignty through European integration*. Fondation Robert Schuman, European Issues N°468. 2018; Tina Oršolić Dalessio: The Issue of Sovereignty in an Ever-closer Union. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 10. (2014), 1. 67–88.; Eörsi Márton: Alkotmány és szuverenitás az Európai Unióban, 2000, (2003), 7–8. 1.

5 Csak néhány fontosabb szerzőt említve: Drinóczi Tímea: *Az alkotmányos párbeszéd*. Budapest, MTA TK Jogtudományi Intézet – Opten, 2017; Rixer Ádám: *A vívmány-teszt*. Budapest, Dialóg Campus, 2018; Chronowski Nóra – Vince Attila: Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önazonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai? In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*. Budapest, ELTE-Eötvös, 2017. 93–126.; Lános Petra Lea: Az Európai Unió értékeinek kikényszerítése és az értékek meghatározhatóságának problémája. *In Medias Res*, 2. (2013), 1. 153–170.; Miklós Könczöl: Dealing with the Past in and around the Fundamental Law of Hungary. In Uladzislau Belavusau – Aleksandra Gliszczyńska-Grabias (eds.): *Law and Memory. Towards Legal Governance of History*. Cambridge, Cambridge University Press,

Az állam által gyakorolt hatalom – mint ténykérdés – és a hatalom gyakorlásának módja – mint jogkérdés – összefüggései ma sem vitathatók. Az Európai Unióval és a helyi önkormányzatokkal megosztott hatalomgyakorlás⁶ keretei között működő alkotmányos berendezkedésekre vonatkozó legújabb kutatások szerint is „minden, a jogra vonatkozó teória mögött fellelhető az államra vonatkozó teória”.⁷ Ezzel együtt a közhatalom gyakorlása egyre inkább jogkérdéssé válik, vagyis egyre inkább a jog által szabályozott tevékenység formájában jelenik meg. Az állam tényleges cselekvési hatalmát korlátozzák az emberi jogokra vonatkozó törvények.⁸ Az Alaptörvény mint alkotmány tehát végső soron az állami szuverenitás korlátait határozza meg, azaz egyre inkább úgy kell kezelnünk a jogot, mint egy olyan keretet, amely által az állam szuverén akaratnyilvánítása megnyilvánul, nem pedig kizárólag úgy, mint az állam szuverén akaratának megnyilvánulását (azaz: cselekvési keret a cselekvés eredménye helyett vagy mellett).⁹

Hozzá kell azonban ehhez tenni azt is, hogy lehetetlen jogról beszélni, ha nem áll mögötte azt kikényszeríteni képes hatalom: „A gyenge kormányzat aláássa a szuverenitás princípiumát, a posztvesztfáliai nemzetközi rend alapelvét”, ezért: „nincs más lehetőségünk, mint az, hogy visszatérjünk a szuverén nemzetállamhoz, és újra megkíséreljük megérteni, hogyan lehetne azt erőssé és hatékonyá tenni. [...] Manapság viszont ragaszkodunk a demokrácia, az önkormányzatiság, valamint az emberi jogok tiszteletben tartásához, és minden, mások feletti uralomra irányuló erőfeszítést csupán átmenetinek, nem pedig birodalmi ambíciónak tekintünk. Az, hogy az európaiak tényleg jobban tudják-e az amerikaiaknál, hogyan kell a kört négyszögesíteni, majd még kiderül. Bárhogy legyen is azonban, az államépítés művészete a nemzeti hatalom kulcsfontosságú alkotóeleme lesz éppen úgy, mint a világrend fenntartását célzó hagyományos katonai erő bevetésének képessége.”¹⁰ Az Alaptörvény B) cikkének

---

2017. 246–262.; Erdő Péter: Keresztény kultúra és katolikus egyetem. *Iustum Aequum, Salutare*, (2018), 3. 5–8.; Fejes Zsuzsanna: Az Európai Unió államtani jellege. *Acta Universitatis Szegediensis: forum: Acta Juridica et Politica*, 4. (2014), 1. 55–67.; Sergio Bartole: Comparative Constitutional Law – An Indispensable Tool for the Creation of Transnational Law. *European Constitutional Law Review*, 13. (2017), 4. 601–610.; Kaarlo Tuori: *European Constitutionalism*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015; Csaba Cservák: The ideal system of government. In Gianluca Meschini (ed.): *Constitutionality across the globe: Constitutionality Around the World*. Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2018. 32–36.; Rigó Anett: Szuverenitás és legitimitás. *Jog – Állam – Politika*, (2009), 1. 40–60.

6 Nicholas Bamforth – Peter Leyland: *Public Law in a Multi-Layered Constitution*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003. 12.; Adam Tomkins: What is Parliament for? In Bamforth–Leyland (2003) i. m. 53–78.

7 Carol Harlowra és Richard Rawlingsra hivatkozással idézőjelben közli: Bamforth – Leyland 1., lásd még: Carol Harlow: European Governance and Accountability. In Bamforth–Leyland (2003) i. m. 79–102.

8 Bamforth–Leyland (2003) i. m. 4., 9.

9 Bamforth–Leyland (2003) i. m. 11.; Martin Loughlin: Constitutional Law: the Third Order of the Political. In Bamforth–Leyland (2003) i. m. 41., 50.

10 Francis Fukuyama: *Államépítés. Kormányzás és világrend a 21. században*. Budapest, Századvég, 2005. 125., 155.

(1) bekezdése, R) cikkének (1) és (2) bekezdése, valamint T) cikkének (3) bekezdése szerint Magyarország független, demokratikus *jogállam*, jogrendszerének mindenki-re kötelező alapja az Alaptörvény, amellyel a szintén kötelezően betartandó jogszabályok nem lehetnek ellentétesek. A jogrendszer és ennek közvetítésével a magyar szuverenitás jellemzője tehát az *alkotmányosság, az összhang az Alaptörvénnyel*.

2. Nemzeti szuverenitás és az Európai Unió: végleges szuverenitás- vagy korlátozott hatáskörtranszfer?

A szuverenitás fogalmának tisztázása során tett megállapításaink szerint, ha a (nép) szuverenitást az alkotmányosság szükségképpeni összetevőjének tekintjük, márpedig annak tekintjük, akkor az alkotmányozó nemzet a szuverenitás hordozója. Szuverén nép/nemzet nélkül¹¹ ezért tartalmi értelemben, alkotmány nélkül pedig közjogi (formális) értelemben nem beszélhetünk államiságról.

2.1. Szuverenitás – Európai Unió – Magyarország

Az Európai Unió nem állam. Nincs saját alkotmányozó nemzete, nincs alkotmánya, ezért nincs saját (eredeti) szuverenitása. Tagjai – a szuverén tagállamok – akaratából létezik, amelyek tételesen nem a szuverenitásukat, hanem csak a szuverenitásból eredő egyes hatásköreiket ruházták át.¹² Ebben a kérdésben világosan és egybehangzóan fogalmaz az Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EUSZ) 1. cikke:

„E szerződéssel a Magas Szerződő Felek egymás között létrehozzák az Európai Uniót (a továbbiakban: az Unió), amelyre közös célkitűzéseik elérése érdekében a tagállamok hatásköröket ruháznak.”

Nem mondott mást eredeti formájában Magyarország Alaptörvénye E) cikkének (2) bekezdése sem (a hetedik módosítás által beiktatott kiegészítésre később kitérünk):

„(2) Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja.”

11 A két fogalmat az egyszerűség kedvéért most szinonimaként kezeljük, nem felejtve, hogy nem azonosíthatók. Lásd: Zlinszky János: *Az Alkotmány értéktartalma és a mai politika*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.; Kenneth Janda – Jeffrey M. Berry – Jerry Goldman: *Az amerikai demokrácia*. Budapest, Osiris, 1996.

12 Szabó Marcel – Láncoș Petra Lea – Gyeney Laura: *Az Európai Unió jogi fundamentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2014a. 45., 61., 77.; Kecskés László: *EU-jog és jogharmonizáció*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 289., 291., 619., 629–631.

Az át nem ruházott hatáskörök a tagállamoknál maradnak, az Unió pedig tiszteletben tartja a tagállamokat megillető nemzeti identitást és az alapvető állami funkciókat, köztük a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét (EUSZ 4. cikk). A hatáskörök tekintetében az átruházás elvéből következően a szubszidiaritás és az arányosság elve az irányadó, és az Unió intézkedése sem tartalmilag, sem formailag nem terjedhet túl – még az átruházott hatáskörök tekintetében sem – azon, ami a Szerződések célkitűzéseinek eléréséhez szükséges (EUSZ 5. cikk). Ezt biztosítja Magyarország tekintetében az Alaptörvény E) cikkének (4) bekezdése, amely szerint a hatáskör-átruházó nemzetközi szerződés kötelező hatályának elismerésére adott felhatalmazáshoz az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

Az Unió tehát egyrészt bizonyosan nem szuverén,¹³ a szuverenitást a tagállamok fenntartották maguknak, másrészt viszont a hatáskör-átruházás folytán a szuverenitásból eredő egyes felségjogok gyakorlása, így a jogalkotás is megoszlik a tagállamok és az Unió között.¹⁴

2.2. Az átruházott hatáskörök és gyakorlásuk elvi korlátai

A tagállamot – így Magyarországot – kötő elv az uniós és a tagállami jog ütközése esetén az uniós jog primátusa. Eszerint az Európai Bíróság által minden helyzetben érvényesíteni próbált elv szerint az uniós jog a belső (hazai) jogrend fölött áll a jogforrások alkalmazási vitájában (praktikusan: a hierarchiában), vagyis kollízió esetén a hazai jognak kell meghátrálnia. Ezt állítja saját jogrendjéről az Európai Unió (egészen pontosan az Európai Bíróság mondta ki ezt a *Van Gend en Loos* ügyben¹⁵). A tényleges helyzet ennél mégis bonyolultabb.

Először a másodlagos jogforrások egy része – az irányelv – kifejezetten igényli a hazai jogalkotást. Ilyenkor az alkotott hazai jog érvényessége két másik jogforrásból nyeri érvényességét, egyrészt a magasabb szintű hazai jogszabályból (Alaptörvény), másrészt az Európai Unió irányelvéből. A két jogrend tehát ilyenkor összekapcsolódik. Másodszor a két jogrend teljes önállóságának próbaköve a belső jog csúcán álló Alaptörvény. Kérdés, hogy az Európai Unió jogrendje fölött áll-e az Alaptörvénynek? Sokan úgy vélik, hogy a *Van Gend en Loos* ügy folytán a válasz egyszerű igen. Csakhogy ebben az esetben az Alaptörvény elveszítené pozitív jogi alkotmány jellegét, másfelől többé nem lehetne tagállami szuverenitásról beszélni. A kérdés pontosan, és pedig

13 Megjegyzést érdemel, hogy ezen a francia és a holland népszavazáson elbukott alkotmányozási kísérlet (*Szerződés az Európai Alkotmány létrehozásáról*, kihirdetve az *Európai Unió Hivatalos Lapjában* 2004. december 16-án (C sorozat, 310. szám), I. Luxembourg, Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2005) sem változtatott volna, minthogy annak I-1. cikke sem szuverenitás-, hanem csak hatáskörök átruházásáról rendelkezett volna. Ennek ellenére a tagállamok a szuverenitásukat fenntartották, lásd: Tuori (2015) i. m. 345.

14 Touri i. m. 347, Fejes (2014) i. m. 57.; Fekete Balázs: Szuverenitás-egyesítés az Európai Unió alkotmányjogában. In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiség az Európai Unióban*. Budapest, ELTE–Eötvös, 2017. 9–26.

15 Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Európai közjog és politika*. Budapest, Osiris, 2002. 559.

nemlegesen megválaszolható az Alaptörvény E) cikke alapján. E rendelkezés szerint ugyanis Magyarország Alaptörvénye (miként korábban az Alkotmány is) egyes rendelkezései vonatkozásában „maga fölé engedte” az Európai Unió jogrendjét, de az Alaptörvény egészéről ez nem mondható el. Lennie kell egy alkotmányos minimumnak, amely mindig fölötte marad az Európai Unió jogrendjének, amíg Magyarország tagállamként rendelkezik szuverenitással.¹⁶ Az Alaptörvény hetedik módosítása ezt 2018. június 29-ei hatállyal világossá is tette. Az E) cikk (2) bekezdése ugyanis kiegészült a következő rendelkezéssel:

„Az e bekezdés szerinti hatáskörgyakorlásnak összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát.”

Lényegében tehát a német jogban kimunkált integrációálló alkotmánymag teóriáját tükrözi a magyar Alaptörvény (hetedik módosítás előtti és utáni szövege) is. Mindazonáltal az Európai Unió primátusának határai a hazai joggal szemben korántsem világosak. A szuverenitás és a processzuális kollíziófeloldás oldaláról is csak a lehetséges megoldási irányok kristályosodtak ki. A legfontosabbak ezek közül: az Alkotmánybíróság lehetséges döntései a belső és az EU-jog kollíziója esetén, a tanácsadó vélemény, megsemmisítés, felhívás az összhang megteremtésére, jogalkotói mulasztás megállapítása, alkotmányjogi panasz elbírálása,¹⁷ illetve a primátus és a szuverenitás összefüggései, a szuverenitás és önazonosság primátusa,¹⁸ az egyes államok szuverenitásra épülő kompromisszumos megoldások, illetve kísérletek egy újabb szuverenitásfogalom megtalálására.¹⁹ Végső soron persze a kérdés az Európai Unió tényleges és jogi identitásától (integráció/konföderáció/föderáció), illetve ennek változásától függ.²⁰

A felmerülő vitás helyzetek az EUSZ és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) szabályai szerint három tárgykörre bonthatók. Az első körbe az Unióra átruházott kizárólagos hatáskörök tartoznak (EUMSZ 3. cikk), amelyek

16 Jakab András vitatja ennek érvényesíthetőségét, lásd: Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007. 111–112., 184–188. Az érinthetetlen „mag” gondolatát ellenzi továbbá: Vörös Imre: *Csoportkép Laokoóonnal. A magyar jog és az alkotmánybíráskodás vívódása az európai joggal*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 106–109. Lásd még: Blutman László – Chronowski Nóra: *Az Alkotmánybíróság és a közösségi jog: alkotmányjogi paradoxon csapdájában* (I.). *Európai Jog*, (2007), 2. 10.

17 Chronowski Nóra: „Integrálódó” alkotmányjog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2005. 265.; Blutman–Chronowski (2007) i. m. 10–14.

18 Blutman–Chronowski (2007) i. m. 3–4., 10., 12.; Trócsányi László: *Az alkotmányozás dilemmái. Alkotmányos identitás és európai integráció*. Budapest, HVG-ORAC, 2014.

19 Jakab András: A szuverenitás fogalmához kapcsolódó kompromisszumos stratégiák, különös tekintettel az európai integrációra. *Európai Jog*, 6. (2006), 2. 3–14.

20 Szuper József: Föderalizmus-dilemmák az európai alkotmányozásokban. *Európai Jog*, 6. (2006), 6. 9–17.

tekintetében kizárólag az Unió alkothat és fogadhat el kötelező erejű jogi aktust, a tagállamok pedig csak annyiban, amennyiben őket az Unió erre felhatalmazza (főként irányelv formájában), vagy ha annak célja az Unió által elfogadott jogi aktusok végrehajtása [EUMSZ 2. cikk (1) bekezdés].²¹ Ebben a körben tehát a tagállam mozgásteret mindaddig, amíg az EUSZ és EUMSZ hatályban van, rendkívül korlátozott, vita esetén az EU jogának primátusa, az Európai Unió Bíróságának (EUB) esetleges döntése lényegében nem vitatható. A második körbe a megosztott hatáskörök sorolandók (EUMSZ 4. cikk). Ezek tekintetében az Unió és a tagállamok is alkothatnak és elfogadhatnak kötelező erejű jogi aktusokat, de a tagállamok e hatáskörüket csak olyan mértékben gyakorolhatják, amilyen mértékben az Unió a sajátját nem gyakorolta, vagy úgy határozott, hogy lemond gyakorlásáról [EUMSZ 2. cikk (2) bekezdés].²² Ezt a kört egészítik ki azok a hatáskörök, amelyekről a tagállamok nem mondtak le, viszont amelyek esetén az Unió támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések megtételére jogosult [EUMSZ 2. cikk (4)–(6) bekezdés és 6. cikk], és amelyekre az EUMSZ további részletes szabályokat tartalmaz. Ez utóbbi hatáskörök esetén már a tagállam is vitathatja saját joga szerint (vagyis akár a saját Alkotmánybírósága előtt) az Unió támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedéseinek összhangját a saját jogával, minthogy az ezekre vonatkozó hatáskör a tagállamnál maradt.

Végezetül van egy harmadik tárgykör is, mégpedig azok a hatáskörök, amelyeket a tagállamok egyáltalán nem ruháztak át az Unióra. Az EUSZ és az EUMSZ rugalmas értelmezést engedő megfogalmazásai folytán ez a tárgykör ténylegesen nagyon szűk, mivel a legtöbb tagállami hatáskör valamilyen mértékben részét képezi legalább az átruházott, vagy a támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedésekkel segített hatásköröknek. Erre a rugalmas megfogalmazásra talán a legjobb példa a szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségre vonatkozó megosztott hatáskör [EUMSZ 4. cikk (2) bekezdés j) pontja]. Az elvi jellegűnek mutató hatáskört részletes politikák konkretizálják, így az EUMSZ 67–89. cikkeiben szabályozott kérdések: a személyek belső határokon történő ellenőrzések alóli mentessége, a menekültügy, a bevándorlás, a külső határok ellenőrzése, a rasszizmus és az idegengyűlölet megelőzése, a rendőri, igazságügyi és egyéb hatáskörű hatósági koordináció, büntető- és polgári jogi együttműködés, valamint az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés.²³ Valójában tehát igen sok klasszikusan a szuverenitás lényegét érintő tárgykörre terjed ki valamilyen mértékben az Unió hatásköre.

A már leírtak szerint azonban – mindaddig, amíg a szuverenitás a tagállamé, és az Unió a tagállamok akaratából létezik – az erre a tárgykörre vonatkozó tagállami hatáskör nem ürülhet ki teljesen. A tagállami mozgásteret biztosítja az a körülmény is, hogy formálisan a tagállamok nem mondtak le a saját jogrendjük elsődlegességéről az Unió joga javára, ez az egyik lényeges különbség az EUSZ–EUMSZ, valamint

21 Szabó–Láncos–Gyenyey (2014a) i. m. 78.

22 Szabó–Láncos–Gyenyey (2014a) i. m. 78–79.

23 Szabó Marcel – Láncos Petra Lea – Gyenyey Laura: *Uniók szakpolitikák*. Budapest, Szent István Társulat, 2014b. 176–220.

a lemondási formulát tartalmazó, elbukott Alkotmányszerződés között.²⁴ Az Unió jog primátusa tehát változatlanul az EUB döntésén alapul, amely nyilván vita esetén megkísérelheti érvényesíteni azt, mégis itt a tagállamoknak komoly ellenállási lehetősége van.

A fenntartott hatáskörök meghatározása során abból lehet kiindulni, hogy a tagállamok az alkotmányos identitásukat nem engedték át az Uniónak.²⁵ Elfogadtak ugyan egy olyan ünnepélyesnek látszó formulát az EUSZ 2. cikkében, amely által az alkotmányos berendezkedésük és annak részletei fölötti kontroll mégiscsak az uniós intézményekhez került, de ez az identitás vita esetén védhető.

Az EUB uniós jogot védő és kiterjesztő aktivizmusa ellenére nem állítható, hogy a tagállamoknak, így a saját alkotmányukat védeni hivatott bíróságoknak (alkotmánybíróságok) minden esetben meg kellene hátrálniuk. Ha a nemzetközi együttműködés hangsúlyossá válását a nemzeti identitással szemben, illetve a törvényhozói jogállam helyébe lépő bírói jogállam fejlődését együtt vizsgáljuk, nem lesz meglepő az a tapasztalat, hogy a bíróságok szerepe egyre nagyobb, és a közös európai hagyomány és a nemzeti identitás fogalmi bírósági döntésekben tűntek fel először. Egyrészt a közös hagyományokat mint nemzetközi és nemzetek feletti értékeket az ECJ továbbra is védelmezni fogja, ami várhatóan az EU jogának a tagállami alkotmányokkal szembeni elsődlegességének hangsúlyozását fogja jelenteni. Másrészt viszont az EUSZ nagyon komoly alapot biztosít ahhoz a felfogáshoz, amely szerint a közös európai hagyományt nem lehet szembeállítani a nemzeti alkotmányos identitással és fordítva. A két értékrendnek valamiképpen egyensúlyban kell maradnia.

Ez azt is jelenti, hogy az egyes nemzetek alkotmányos önazonossága nem oldható fel valamiféle mesterségesen létrehozott közös birodalmi megközelítésben. A közös értékekhez az tartozik, ami közös, a nemzeti értékekhez pedig az, ami nem közös. Viszont a nem közös értékek is értékek, mégpedig európai értékek, ebből kifolyólag ezek is bírósági védelemre szorulnak. Ha ugyanis az alkotmányos önazonosságok eltűnnek, a közös értékek alapja is megszűnik, és nem marad más, mint a birodalmi rend.

Intézményi oldalról nézve ez azt jelenti, hogy ha a közös európai hagyományt nemzetközi és nemzetek feletti bíróságok, az ECJ és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) védelmezik, akkor az egyensúly megköveteli az alkotmányos identitás hasonló bírósági védelmét. Ezt a védelmet az EU és az Európa Tanács tagállamainak alkotmánybírósági biztosíthatják. Az alkotmánybíróságok rendelkezhetnek tehát különféle hatáskörökkel, de elsődleges küldetésük nem lehet más, mint a saját alkotmányos identitásuk védelmezése. Ez pedig nemcsak a hazai jogon, hanem – hacsak nem tagadjuk az EUSZ jelentőségét – az EU jogán is alapszik, nemcsak nemzeti, hanem egyszersmind európai küldetés is. Még határozottabb megfogalmazásban: a nemzeti identitás védelmezése az egyes nemzeti alkotmánybíróságok közös európai küldetése.

²⁴ Szabó–Láncos–Gyenyey (2014a) i. m. 95.

²⁵ Trócsányi (2014) i. m.

A magyar Alkotmánybíróság a 22/2016. (XII. 5.) AB határozattal indult el ezen az úton.²⁶ A következőképpen foglalt állást:

„Magyarország az Európai Unióhoz történt csatlakozásával nem szuverenitásáról mondott le, hanem csak egyes hatáskörök közös gyakorlását tette lehetővé, ennek megfelelően Magyarország szuverenitásának fenntartását kell vélelmezni az Európai Unió alapító szerződéseiben megállapított jogokhoz és kötelezettségekhez képest további hatáskörök közös gyakorlásának megítélésakor (fenntartott szuverenitás védelme). A szuverenitás az Alaptörvényben a hatáskörök végső forrásaként és nem hatáskörként került rögzítésre. Ezért a hatáskörök közös gyakorlása sem eredményezheti azt, hogy a nép elveszíti végső ellenőrzési lehetőségét a közhatalom (akár közös, akár egyedi, tagállami formában megvalósuló) gyakorlása felett. Ezt támasztja alá az Alaptörvény E) cikk (4) bekezdésében írt országgyűlési elismerésre vonatkozó szabály, illetve kivételesen az Alaptörvény XXIII. cikk (7) bekezdésében írt népszavazási jog gyakorlása [...]

A magyar Alkotmánybíróság az alkotmányos identitás fogalma alatt Magyarország alkotmányos önazonosságát érti, és tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, esetről-esetre bontja ki [...]

Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke, ugyanakkor több olyan fontos összetevője kiemelhető példálódzó jelleggel, amelyek azonosak a ma általánosan elfogadott alkotmányos értékekkel: a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik. [...]

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy Magyarország alkotmányos önazonossága olyan alapvető érték, amelyet nem az Alaptörvény hoz létre, azt az Alaptörvény csak elismeri. Az alkotmányos önazonosságról ezért nemzetközi szerződéssel sem lehet lemondani, attól csak a szuverenitás, az önálló államiság végleges megszűnése foszthatja meg Magyarországot. Az alkotmányos önazonosság védelme ennek megfelelően mindaddig az Alkotmánybíróság feladata marad, amíg Magyarország szuverenitással rendelkezik. Ebből következően a szuverenitás és az alkotmányos önazonosság számos ponton érintkezik egymással, így a rájuk vonatkozó két kontrollt egyes esetekben egymásra tekintettel kell elvégezni” {Indokolás [60], [64]–[65], [67]}.

26 A döntés értékeléséről lásd: Drinóczi (2017) i. m.; Rixer (2018) i. m.; Gárdos-Orosz Fruzsina:

Az Alkotmánybíróság szerepvállalása és annak kötöttségei az uniós jog, valamint az alkotmány kapcsolatának meghatározásában. In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*. Budapest, ELTE-Eötvös, 2017. 75–92.; Chronowski–Vincze (2017) i. m.

3. Az Alaptörvény és a szuverenitás történeti alapja

A magyar Alkotmánybíróság tehát kifejezetten az Alaptörvény szövegére támaszkodva tett kísérletet a jogi szuverenitásvédelem elveinek megfogalmazására. Az eredmény, amelyet a határozat meghozatala óta eltelt rövid időben máris részletesen elemezték,²⁷ néhány fontos megállapításra épül. Mindenekelőtt a nemzeti identitás fogalmát (anélkül, hogy utalna az EUSZ-ra) Magyarország vonatkozásában az alkotmányos önazonossággal (tehát jogi és nem szociológiai formulával) azonosítja. Ezt tekinti a szuverenitás jogi fogalma központi elemének, olyan alapvető jogi ténynek – értéknek –, amely nem az Alaptörvény mint norma szabadon választott eleme („nem az Alaptörvény hozza létre”), az Alaptörvény azt csak elismeri. Jogi jellegét pedig a történeti alkotmány (újra csak, mint jogi tény) adja. Ebből az Alaptörvény előtti jogitény-jellegből következik, hogy az alkotmányos önazonosságról nemzetközi szerződéssel (így értelemszerűen az Európai Unióhoz csatlakozásról szólóval vagy az EUSZ-szal) sem lehet lemondani, amíg Magyarország szuverén. Ezekben az érveken nyugszik a fenntartott szuverenitás védelme, amely pedig hatásköri vita esetén kiindulópontként szolgálhat. A döntés tehát Magyarország történeti alkotmányának vívmányai segítségével jut el a szuverenitásvédő vélelemhez. A döntés jelentőségét felismerve az Országgyűlés mint alkotmányozó hatalom az Alaptörvény hetedik módosításával a fentiek szerint megalapozott alkotmányos önazonosság fogalmát beemelte a Nemzeti hitvallásba („történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége”) és az R) cikk (4) bekezdésébe („Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége”).

3.1. Magyarország történeti alkotmánya és a 2011-es alkotmányozás

Az Alaptörvény egyik nem várt megoldása az, ahogy megoldotta a történeti alkotmányunk és a jogfolytonosság, valamint a kartális alkotmány paradoxonát.²⁸ Az Alaptörvény ezt irrelevánssá tette. Nem a történeti alkotmány hatályos jogként alkalmazását veti fel, hanem az R) cikk (3) bekezdésében „történeti alkotmányunk vívmányairól” mint értelmezési keretről rendelkezik. Ez egyrészt kógens, másrészt azonban tartalma szerint nem hatályba léptető (vagy hatályt meghatározó) szabály. A történeti alkotmányra hivatkozás így elsősorban *identitási elem*,²⁹ másodsorban *értelmezési keret* minden alaptörvényi rendelkezés számára, és ilyenként is *vívmá-*

27 Drinóczi (2017) i. m.; Rixer (2018) i. m.; Blutman László: Szürkületi zóna: az Alaptörvény és az uniós jog viszonya. *Közjogi Szemle*, (2017), 1. 2–14.; Bakó Beáta: Láthatatlan után inkoherens alkotmány: A korlátlan alkotmánymódosító hatalomról. *Magyar Jog*, 64. (2017), 2. 102–116.

28 Ennek jelentőségét az Alaptörvény ötéves évfordulója alkalmából már megírtam: Varga Zs András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezésében. *Iustum Aequum Salutare*, 12. (2016), 4. 83–89.

29 Rixer Ádám: *A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmi*. Jesz.hu No. 47.; Rixer Ádám: *A történeti alkotmány helye mai jogunkban*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, 2012.

nyai közvetítésével. A „történeti alkotmányuk vívmányai” önmagukban ma már nem vagy nem feltétlenül hatályos normák, de a hatályos normák értelmezését azokkal összhangban kell elvégezni. Reflektálni kell rájuk – el lehet térni a korábbi megoldásoktól, de legalább a másodlagos jogi diskurzusokban (azaz nem a jogszabályokban, hanem a törvényjavaslatok miniszteri indokolásában, a jogirodalmi leírásokban, az Alkotmánybíróság vagy a Kúria döntéseinek indokolásaiban) ki kell fejteni ennek okait.

Sajnos a formula első alkotmánybíróági alkalmazása, a 33/2012. (VII. 17.) AB határozat (bírák elmozdíthatatlansága) leegyszerűsítően érvel. A különvélemények közelebb állnak a helyes jogi megközelítésekhez. Nem véletlen, hogy ugyanabban a kérdésben az Európai Unió Bírósága elméleti értelemben sokkal támadhatatlanabb döntést hozott,³⁰ pedig nem a történeti alkotmányunk alapján áll. Az újabb alkotmánybíróági gyakorlat már jóval árnyaltabb,³¹ a már tárgyalt 22/2016. (XII. 5.) AB határozat pedig végleg megtalálta a megfelelő érveket.

Mindebből következően az mondható el, hogy *a priori* nem határozható meg, hogy mi tartozik a történeti alkotmányunk vívmányai közé. Az érvényesség problémái miatt történeti korok nem zárhatók ki az alkotmányfejlődésből, ezért a vívmányok hordozói lehetnek, legfeljebb egyes jogszabályok, szokásjog, döntések zárhatók ki. Minél általánosabb egy „vívmány” annál kevésbé vitatható ez a minősége. Mindez tulajdonképpen rendelkezik előképekkel. Eddig is alkalmaztuk egyes jogterületeken a történeti alkotmány hatálya alatt keletkezett jogelveket. Így például a Kúria jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság verbális bűncselekményekkel kapcsolatos gyakorlata annak ellenére élt tovább, hogy a büntető törvény már régen más. Idesorolható természetesen az egyes intézmények identitása (példaként: az ügyészség a kiegyezés korától számítva modern történetét,³² még ha az nyilván régebbi is).

3.2. Szuverenitás, alkotmányos önazonosság és a Szent Korona

Miután bemutattuk, hogy az Alkotmánybíróság a „történeti alkotmányunk vívmányai” formulára támaszkodva hogyan dolgozta ki az alkotmányos önazonosság doktrínáját, majd azt hogyan emelte szuverenitásvédő vélelemmé, egy ezzel összefüggő kérdést még tárgyalnunk kell. A sokszor és hosszan elemzett Nemzeti hitvallás³³ egyik

30 Judgment in Case C-286/12, Commission v Hungary.

31 34/2014. (XI. 14.) AB határozat; 17/2015. (VI. 5.) AB határozat; 29/2015. (X. 2.) AB határozat; 2/2016. (II. 8.) AB határozat.

32 Horányi Miklós (szerk.): *Fejezetek az ügyészség 130 éves történetéből 1871–2001*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2002; Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011.

33 Horkay-Hörcher Ferenc: A Nemzeti hitvallásról. In Jakab András – Körösi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet – Új Mandátum, 2012. 287–309.; Fekete Balázs: Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban. In Lamm Vanda – Majtényi Balázs – Pap András László (szerk.): *Preambulum az alkotmányokban*. Budapest, CompLex, 2011. 33–45.; Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *JeMA*, (2011),

értékkijelentése (posztulátuma) ugyanis megfogalmazza a Szent Korona szerepét a magyar alkotmányos rendszerben, és az Alkotmánybíróság erre még nem reflektált. A korábbi, ideiglenes Alkotmány ilyen rendelkezést nem tartalmazott, habár a „Szent Korona” fogalmat 1990. július 11-étől (ettől kezdődően változatlan formában) használta³⁴ a címerleírásban. Az Alaptörvény új megfogalmazása már kiegészíti (a kizárólag nyelvtani változást eszközlő) a címerelemként használt szabályt, mégpedig közjogi jelentőséget adva a Szent Koronának. A Nemzeti hitvallás tizenhetedik értékkijelentése – amely az R) cikk (3) bekezdése folytán kötelező értelmezési kerete az egész Alaptörvénynek, illetve a 28. cikk folytán végső soron a teljes jogrendszernek – normatív erővel állapítja meg, hogy:

„Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”

A Szent Korona-szabály közvetlen előzménye a 9/2011. (III. 9.) OGY határozat az új Alkotmány elfogadásának előkészítéséről,³⁵ (Koncepció) amely két helyen is említi a Szent Koronát. Egyrészt szükségesnek tartja, hogy az új alkotmány preambuluma utaljon rá, mégpedig a magyar államisággal összefüggésben, másrészt az alapvető rendelkezések között első helyen, a hatalom forrásának és hordozójának leírása körében tartja szükségesnek a hivatkozást a Szent Koronára.

„1. Magyarországon minden hatalom forrása a politikai nemzet, azaz a nép, melynek egymásért felelősséggel tartozó tagjai egyenlő és elidegeníthetetlen méltósággal bírnak. Magyarország alkotmányos állami folytonosságát a Szent Korona fejezi ki. A nemzet hatalmával választott képviselői útján, illetve kivételes esetekben közvetlenül él. Magyarország felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért.”

A Koncepció mellett további előzményeket is találunk, ilyen a Szent Koronáról szóló, ma is hatályos 2000. évi I. törvény, amely szerint:

4. 86–94.; Chronowski Nóra: Globális alkotmányjog – nemzeti alkotmányozás. In Dezső Márta – Kukorelli István (szerk.): *Alkotmány – alkotmányosság*. Budapest, Martin Opitz, 2014. 81–105.; Mezei Balázs: A nemzeti hitvallás jogi-filozófiai tartalmai. *Magyar Nemzet*, (2011), április 9.; Szmodis Jenő: Alkotmány és szakralitás. *Polgári Szemle*, 6. (2010), 6.; Tóth Zoltán József: Az Alaptörvény szellemisége: a Nemzeti hitvallás értékei, a jogfolytonosság és az Alapvetés. *Polgári Szemle*, 9. (2013), 275–278.; Vörös Imre: A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, (2016), 4. 44–57.

34 Ezt a címerleírást a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1990. évi XLIV. törvény 1. §-a iktatta be, amely az ideiglenes Alkotmány 76. §-át módosította.

35 A koncepciót a Bizottság nem tájékoztató jelleggel, hanem szabályozási elvekként nyújtotta be az Országgyűlésnek. Lásd még: Patyi András – Szalay Péter – Varga Zs. András: Magyarország alkotmányának szabályozási elvei. Szakértői változat. *Pázmány Law Working Papers*, (2011), 31. 1–24.

„A Szent Korona a magyar állam folytonosságát és függetlenségét megtestesítő ereklyeként él a nemzet tudatában és a magyar közjogi hagyományban.”

A hivatkozott szövegek nem magyarázó jellegűek, így homályban maradt az a kérdés is, hogy a Szent Koronának milyen jogi jelentősége van, illetve elválasztható-e a Szent Korona-tantól. Nem kétséges, hogy a 20. század társadalmi, politikai és közjogi változásai folytán a Szent Korona-tan³⁶ eredeti változata már nem alkalmas az alkotmányos rend kifejezésére. Szabó István ugyanakkor kimutatja, hogy amint a történeti alkotmányunk, annak foglalatja, a Szent Korona-tan is folyamatosan változott.³⁷ Nincs tehát akadálya annak, hogy megkíséreljük aktuális újrafogalmazását az Alaptörvényre támaszkodva. Ennek fényében pedig még inkább jelentősége van annak, hogy a Szent Korona mint tárgy mégis megkerülhetetlen, közjogi jelentőséggel rendelkezik. Az Alaptörvény által a „történeti alkotmányunk vívmányai” és a Szent Korona között létrehozott konjunktív kapcsolat következtében sem Magyarország jogrendje, sem államisága nem választható el a történeti alkotmányunktól.

A történeti alkotmányosság ad jogi jelentőséget a Szent Koronának, mivel a Szent Koronát nemcsak az állami folytonosság tárgyi valóságaként határozza meg, hanem jogi tényként rendeli tiszteletben tartani. Ha az Alaptörvény a hazai jogrendszeren belül a jogalkotás korlátja (*norma normans*), akkor a Nemzeti hitvallás tizenhetedik posztulátuma és az R) cikk (3) bekezdése folytán a „történeti alkotmányunk vívmánya” fordulat és a vele összefüggő, már az Alaptörvény által is használt „alkotmányos önazonosságunk” mint valóságos értékek minden más hazai vagy nemzetközi jogszabály normája, ideértve az Alaptörvényt is. Ez tehát – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint minden jogi szabály tekintetében *norma normans non-normata*. A jog ténybeli valóság- és egyben jogi értéktartalma, amely minden jogi aktus számára érinthetetlen.

A Nemzeti hitvallás tizenhetedik posztulátuma a Szent Koronát az „és” kötőszó használatával hozzákapcsolja történeti alkotmányunk vívmányaihoz, vagyis a jogi értelmezés során a két érték elválaszthatatlan egymástól. Mindaz a tisztelet, amely megilleti történeti alkotmányunk vívmányait, megilleti a Szent Koronát is, és fordítva. Az előzőekben írtak alkalmazásával az következik ebből, hogy az Alkotmánybíróság által megfogalmazott értelmezés vonatkozik a Szent Koronára is. A legfontosabb elemeket *mutatis mutandis* megismételve: a Szent Korona maga is „olyan alapvető”

36 Eckhart Ferenc: *A szentkorona-eszme története*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941; Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára. In Csehi Zoltán et alii (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Budapest, Pázmány Press, 2015. 55–74.; Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme különbségei Eckhart Ferenc, Timon Ákos és Bartoniek Emma felfogásában. *Polgári Szemle*, 11. (2015), 1–3. 327–341.; Horváth Attila: A Szentkorona Tan története. In Arató Balázs (szerk.): *Jogalkotási tükkör 2010–2018*. Budapest, Patrocínium, 2018. 45–70.; Bódiné Beliznai Kinga et alii: A feudális állam szervei. In Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2003.

37 Szabó István: Az ősi alkotmány. Történeti előzmények. In Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András: *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 83–122.

érték, amely kiemelkedik a jog által befolyásolható (jogi szabályban megállapítható vagy abból törölhető) egyéb értékek közül, ami még az Alaptörvénnyel szemben is védetté teszi. A Szent Korona is része alkotmányos önazonosságunknak, amelyről nemzetközi szerződéssel sem lehet lemondani, mert a Szent Korona mint valóságos érték minden más hazai vagy nemzetközi jogszabály normája, ideértve az Alaptörvényt is. Minden jogi szabály tekintetében *norma normans non-normata* jellegű, minden jogi aktus számára érinthetetlen.

Mivel a Nemzeti hitvallás posztulátuma tárgyi valóságot jelöl, az Országházban őrzött Szent Korona mint tárgy (a saját történetével) a valóság, és annak jogi hatása lesz a szimbólum. Ezért mondható, hogy a Szent Korona az Alaptörvény kontextusában jogi tény. Az Alaptörvény és más jogszabály ennek a jogi ténynek tulajdonít (mivel bármilyen korlátozás nélkül tulajdoníthat) jelentőséget, de magát a tárgyi valóságot nem változtathatja meg. E körülmény folytán tartozik a Szent Korona is a 22/2016. (XII. 5.) AB határozat alkotmányos önazonosságunk megváltoztathatatlan kategóriái közé, sőt tárgyi mivolta miatt jogi eszközökkel még azoknál is „megváltoztathatatlanabb”.

Megismételve és összefoglalva a kifejtetteket: a Nemzeti hitvallás tizenhetedik posztulátuma összekapcsolja az államiságot, annak alkotmányosságát a konkrét történeti alkotmánnyal, a nemzet egységével és a Szent Koronával. A Szent Korona pedig mint jogi tény Magyarország állami, mégpedig az alkotmányos állami folytonosságával azonos. Még rövidebben: a Szent Korona Magyarország alkotmányos önazonosságának, ezért szuverenitásának megváltoztathatatlan közjogi eleme. Megkockáztatjuk azt a kijelentést, hogy a Nemzeti hitvallás tizenhetedik posztulátuma tulajdonképpen nem is változtatható meg (még ha ennek pozitív jogi akadálya nem is lenne). Megváltoztatása ugyanis nemcsak az Alaptörvény alapjának elvetését, hanem Magyarország alkotmányos önazonosságának, következésképp szuverén államiságának feladását jelentené.

4. Eltérő szuverenitásfelfogások – állami szuverenitás versus intézményi autoritás

4.1. Kérdőjelek a szuverenitás körül

Úgy tűnhet, hogy az eddig írtak evidenciák. Minden közjogi tankönyv tartalmazza a szuverenitásfogalom leírását. Megtanítjuk a hallgatóknak, hogy mit jelent, mikor és hogyan alakult ki, milyen történeti szálai és hangsúlyváltozásai vannak. Ugyanakkor a komolyabb tudományos irodalomban egyre gyakrabban jelenik meg az a gondolat, hogy ezt így felejtjük el, hogy ma, a 21. században, különösen az integrált világban, különösen föderalizálódó világban, a megosztott hatáskörök alapján történt hatalomgyakorlás világában nem szerencsés a szuverenitásról beszélni. Legfrissebben az al-

kormányjog nyelvéről írt könyvében Jakab András bemutatja, hogy sokak szerint nem feltétlenül szerencsés az egész alkotmányosságot a szuverenitásfogalomra felfűzni.³⁸

Úgy tűnik, ennél aktuálisabb kérdés talán nincs is. Válaszolnunk kell arra, hogy létezik-e szuverenitás. Sőt arra is, hogy a szuverenitásnak – ha létezik – van-e köze az alkotmányossághoz vagy feloldható valamiféle hazai és nemzetközi intézményi autoritásra, intézményi hatáskörökre és intézményi hatáskörök technikai gyakorlására vonatkozó formáljogi gondolkodásban? Amikor erre választ kísérünk adni, nem állíthatjuk, hogy az ezzel ellentétes nézeteket ne lehetne megalapozni.

4.2. A szuverenitásfogalom változásai más nézőpontból

Láttuk, hogy a legkorábbi korszakban a szuverenitás fogalma nem is volt használatos, mégis valószínűleg ekkor működött igazán az, amit ma takar. Nagyon régi, Egyiptomtól, Izraeltól, Nagy Sándor birodalmától, Rómától a középkor végéig felismerhető az a tartalom, amit ma tulajdonítunk a fogalomnak. Két egyszerű tulajdonságról van szó, egyrészt a képességről a hatalom tényleges, fizikai gyakorlására, másrészt a képességről a törvényadásra, vagyis a hatalom alatt álló területen, hatalom alatt álló népesség számára a törvény megfogalmazására. Ezt foglalta egybe a kétféle hatalom forrása, spirituális eredete.³⁹ Tulajdonképpen ez azonos az akkoriban szintén nem használt alkotmányosságfogalom tartalmával. Amit tehát ma alkotmányosságon nagyjából értünk, azt ez a szuverenitástartalom rejtette.

Aztán megjelent a szuverenitásfogalom, ami közelebb van hozzánk. Alig néhány száz év választ el attól, amikor megjelenik a személyes szuverenitás vagy uralkodói szuverenitás gondolata, aztán ebből alakult ki az absztraktabb állami szuverenitás, majd a nemzeti szuverenitás. Jakab András mutatja be azt a folyamatot, ahogy ezt a nemzeti szuverenitást Európa kitalálta, majd be is „zárta”. A nemzet, a francia *nation* nem a nép tagjainak megszámlálható együttese volt, hanem egy absztrakt fogalom. Az absztrakt fogalom nevében persze a választott képviselők gyakorolták a hatalmat. Másik megoldás az angol *sovereignty of the King in the Parliament*, itt a rendek és az uralkodó közös kezelésébe, őrzésébe adják a szuverenitást, mindenki mást távol tartanak tőle. A Szent Korona-tan is tulajdonképpen ennek a korszaknak a terméke, az is ugyanebbe a sorba illik.⁴⁰ A nemzet és az uralkodó közös szuverenitása a Parlamentben a megfelelője – természetesen a mi megfogalmazásunkban írt megfelelője és Egyed István által igencsak értékelt megfelelője – a Szent Korona-gondolat.

Ennek egyfajta amalgámja a mai állami hatalomgyakorlás, vagyis a szuverenitás állami gyakorlása. Uralkodó sok helyen nincs, de államfő van, és az államfő nem mindenhol gyakorol széles körű hatalmat, holott a szuverenitást elvileg megszemélyesíti.

38 Jakab András: *Az európai alkotmányjog nyelve*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016. 113–120.

39 Joseph Ratzinger: *A liturgia szelleme*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 16.

40 Jakab András: A szuverenitás fogalmához kapcsolódó kompromisszumos stratégiák, különös tekintettel az európai integrációra. *Európai Jog*, 6. (2006), 2. 3–14.

A hagyományos parlamentáris berendezkedésű országokban megszemélyesíti ugyan, de a belső kormányzást és a külkapcsolatokat nem ő irányítja. Ezért ez a személyes államfői szuverenitás nyomokban, teoretikusan megvan, de ténylegesen nem ezt érzékeljük. Ezzel szemben a nemzet szuverenitását már érzékeljük is, amikor népszavazunk, még ha ez viszonylag ritka is, vagy négyévente a választásokon, ami tulajdonképpen egyfajta népszavazás. A mindennapokban viszont az állam, az állam intézményei, az állam szervei által gyakorolt szuverenitással találkozunk.

Mindezek után javasolják a már hivatkozott iskolák, hogy ne foglalkozunk a szuverenitással. Tehát ne azt kérdezzük meg, hogy miért léphet fel kényszerrel az állam, hanem azt nézzük meg, van-e rá hatásköre. Ha van hatásköre, van felhatalmazottsága, akkor rendben van minden. Ha mégsem tetszik, amit tesz, akkor fordulhatunk a közigazgatási bírósághoz. Ezzel a processzuális megközelítéssel próbáljuk megkerülni a hatalomgyakorlás alapkérdését. Az állam marad, de a szuverenitás fogytokozik.

4.3. A szuverenitástól az intézményi autoritásig

A 20. század második felében nemzetköziesedni kezdett a szuverenitás gyakorlása, amint már utaltunk rá. Ha visszaemlékezünk arra, hogy a szuverenitás része eredendően a képesség a hatalom gyakorlására, akkor azt is tudjuk, hogy a hatalom fizikai gyakorlásának képességét mi biztosította: a védelmi erő, a hadsereg. A 20. század második felére kialakul a két nagy blokk. Európában egyik ország sem egyedül védte magát, vagy biztosította a saját területi biztonságát, a saját szuverenitásának alapjait. Nyugaton a NATO, Keleten a Varsói Szerződés közösen biztosította ezt. Tehát nem ok nélkül érezzük azt, hogy a szuverenitás elkezdett feloldódni. Régóta nem kristálytiszt a szuverenitás tükre, hogy „enyém a hatalom, kezemben a jogar, fejemen a korona”. Valójában, az államok és az államok akaratából létrejött intézmények között valamilyen közös szuverenitásgyakorlás alakult ki. Aztán jött az Európa Tanács, majd befejezőként a jól ismert folyamattal – Montánunió, Európai Szén- és Acélközösség – eljutottunk az Európai Unióhoz.

Érdeemes vetni egy pillantást arra, hogy mindez hogyan működik, mivel ezek nem természetes hatalomgyakorlási formák. A NATO, a Varsói Szerződés, amíg létezett, az Európa Tanács, az Európai Unió nem természetesen jött létre, mint ahogy egy nép állama kialakult. Az intézményt nem előzte meg a közösség. Az állam kialakulásának vagy kialakításának folyamatát az Amerikai Egyesült Államok esetén figyelemmel tudjuk kísérni, mert ott alakult ki ténylegesen saját állam más állami előzmény nélkül. A nemzetközi intézményeknél ilyen minta nincs. A nemzetközi intézmények mindig meghatározott akaratból jönnek létre, mégpedig – elvileg legalábbis – szuverének akaratából.

Ha pedig szuverének akaratából jönnek létre a nemzetközi intézmények, akkor vajon hogyan tudnak működni? Úgy, hogy van egy rögzített írásos szöveg, amely meghatározza a mozgásterüket. Nemzetközi intézmény írott nemzetközi jogi forrás nélkül nincs, egyik sem a nemzetközi szokásjog alapján jön létre. Következésképpen

ezen az írott alapokon a nemzetközi intézmények tekintetében formai értelemben ugyanolyan szerepet töltenek be, mint az államok esetén az alkotmányok. Az egyetlen különbség tartalmi jellegű. Míg az alkotmányok a szuverenitás foglalatjai, a nemzetközi alapító dokumentumok a szuverenitások, a szuverének akaratából létrehozott, tehát másodlagos intézményi alapszövegek. Mindez azt jelenti, hogy ha a nemzetközi intézmények saját szuverenitásukra nem hivatkozhatnak, de mégis van egy vagy több dokumentumuk, amely ugyanazt a szerepet tölti be az intézmény legitimálása szempontjából, mint az alkotmány, mint a szuverenitás írott alapja, hagyományosan fenntartott változata az államok esetén, akkor erre és csak erre az alapidokumentumra támaszkodhatnak. Az alapidokumentumnak pedig nincs történeti támasza.

Mindez oda vezet, hogy a nemzetközi intézmények nem beszélhetnek saját szuverenitásukról, mert az nincs, a tagállami szuverenitással pedig nem foglalkozhatnak, mert azt mintegy fölöttük áll. Ennek eredményeként szóhasználatukból kimarad a szuverenitás fogalma. Helyette az összes nemzetközi intézmény, a saját legitimitását, a saját *raison d'institutionját*, saját intézményi fennmaradásának érdekét próbálja megalapozni. Ehhez nyilván a saját alapítószerződéseitől indul el, a saját alapítódokumentumára hivatkozik, amikor a cselekvési jogát meg kívánja magyarázni. Közben pedig folyamatosan tágítja a saját hatáskörét, mert folyamatosan növelni próbálja a saját jelentőségét. Ezt a folyamatot, ahogy a nemzetközi intézmények egyre inkább a saját fontosságuk látszatának és a tartalmának fenntartására koncentrálnak, kiválóan leírja Matthew Parrish.⁴¹

A szuverenitást háttérbe szorító új irány a globalizáció jogi leképződése, amelynek egyik eszköze a szuverén alkotmányozást korlátozó nemzetközi kötétségek hangsúlyozása, a szuverenitás háttérbe szorulása, a hálózativá válás. Ezt mutatja be szemléletesen Pongrácz Alex:

„Az ún. alkotmány feletti normák köre a modern jogtudományi álláspont szerint a szuverén alkotmányozó és alkotmánymódosító hatalom általános korlátjaként érvényesül, azaz tartalmi kötétségeket felállító, az alkotmányozást bizonyos tartalmi keretek közé szorító karakterrel rendelkezik.”⁴²

Ezt a folyamatot, amely végső soron a nemzetek feletti bíróságok számára biztosít meghatározó befolyást az államok saját akaratával szemben, a jogállmaiságról szóló részben részletesen bemutattuk. Megisméltése helyett most egy másik összetevőjét emeljük ki, mégpedig a szuverenitás absztrakt, de mégis fizikai valósághoz kötött fogalma helyett a jóval absztraktabb fogalmak megjelenését a jogszabályok szintjén és a jogi érvelésben. Jól ismert az a fejlődési irány, amely a kazuisztikus szabályoktól a jogi absztrakciók egyre magasabb szintje felé mutat. A folyamatot a 20. század közepéig, a jogszabályok általános részének (általános szabályok, általános szerződésfogalom)

41 Matthew Parrish: *Mirages of International Justice*. Cheltenham, Elgar, 2011.

42 Pongrácz (2016) i. m. 111. Lásd még: Pongrácz Alex: A szuverenitás-fogalom változásának XXI. századi fejleményei. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2018), 2. 128-153.

elterjedéséig részletesen bemutatja Vékás Lajos.⁴³ Tovább folytatja az alkotmányok még elvontabb fogalmainak előtérbe kerülését bemutatva Pokol Béla.⁴⁴ A következő lépést, a jogállam normatívvá válását már említettük, a legújabb jelenségek pedig ezt is elhelyezik az *értékek* még absztraktabb fogalmában. Lánzos Petra szerint:

„Etekintetben a Lisszaboni Szerződés nyújt fogalmi fogódzót, hiszen ezzel a szerződés módosítással az uniós „alkotmányozó hatalom” az Európai Unióról Szóló szerződés korábbi 6. cikkében foglalt elveket az EUSZ hatályos szövegének 2. cikkében értékek névére nevezte át, egyben jelentősen kibővítette azok körét az eredeti elveket konkretizáló, további értékekkel. Ebből a szempontból az értékek csupán az Unió korábbi elveinek „átnevezéseiként” jelennek meg; az Unió új értékeinek jellege és szerepe a korábbi elvekhez képest nem változott. Ugyanakkor e fogalmi distinkció mögött az uniós alkotmányozó hatalomnak az a megfontolása is állhatott, hogy az eltérő megnevezéssel fogalmilag is kihasználja az Unió jogrendjében kiemelkedő szereppel bíró értékeket az Unió egyébként szélesebb kört átfogó elveinek sorából.”⁴⁵

Az Armin von Bogdandy megközelítésére⁴⁶ támaszkodó levezetés nyilvánvalóan arra a helyettesítésre épül, amely az állami szuverenitás rangjára emelte az intézményi autoritást (lásd lejjebb).⁴⁷ Lánzos a folyamatot világosan láttatja, ugyanis kimutatja, hogy az értékeket közrendi minimumként kikényszeríthetővé teszi az EUSZ 7. cikke⁴⁸ (amelynek hatására a jogállamisággal összefüggésben szintén utaltunk).

Hasonlóképpen ebbe a folyamatba illik az a reakció is, amely a történeti érvet (konkrétan Magyarország tekintetében a történeti alkotmányra hivatkozást) elfogadhatatlannak tartja. Sergio Bartole – hasonlóképpen Karlo Tuorihoz⁴⁹ – a nemzetközi alkotmányosságot tartja a fejlődés kikerülhetetlen irányának, amelyet az önkényuralmi tendenciák egyetlen ellenszereként mutat be. Az önkényuralmi tendenciákat pedig közvetlen összefüggésbe hozza a tagállami szuverenitás hangsúlyozásával és a tagállami alkotmányok történetiségére épülő érveléssel.⁵⁰

A szuverenitás nélküli államfelfogások legfontosabb érve szerint azáltal, hogy a jogalkotói hatáskör egyre inkább átkerül az Európai Unióhoz és más nemzetközi/nemzetek feletti intézményekhez, még a nemzetállam formális jogi szuverenitása is megszűnik. Sőt az állam elveszíti a meghatározó politikaalakító funkcióját is.⁵¹

43 Vékás Lajos: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

44 Pokol Béla: *A jog szerkezete*. Budapest, Gondolat, 1991 és Pokol Béla: *Alkotmányjogi ellenállás*. In Arató Balázs (szerk.): *Jogalkotási tükrök 2010–2018*. Budapest, Patrocínium, 2018. 15–31.

45 Lánzos (2013) i. m. 155.

46 Armin von Bogdandy: *Founding Principles*. In Armin von Bogdandy – Jürgen Bast (eds.): *Principles of European Constitutional Law*. Oxford, Hart Publishing, 2009.

47 Ugyenezt a folyamatot mutatja be Ip (2010) i. m. 646–648.

48 Lánzos (2013) i. m. 157–158.

49 Tuori (2015) i. m.

50 Bartole (2017) i. m. 606., 608–609. Hasonló következtetésre jut Oršolić Dalessio (2014) i. m. 88.

51 Rigó (2009) i. m. 41–42.; Chronowski–Vincze (2017) i. m.

4.4. Feledésbe merül-e a szuverenitás?

Itt érhető tetten a konfliktus a szuverének és a szuverének akaratából létező nemzetközi intézmények között. A globalizáció az Európai Uniót is egyre inkább hatékony beavatkozásra kényszeríti, csak hogy ezáltal szembekerül a tagállamok (és konkrétan az azokat alkotó nemzetek) akaratával.⁵² Ennek kiegyensúlyozását célozza az európai nép és európai szuverenitás iránti igény.⁵³

Ebben a folyamatban a nemzetközi intézmények természetesen nem tűrhetik, hogy a szuverének folyamatosan megmondják nekik, hogy hol van a létük és működésük korlátja, ezért megpróbálják a saját szemléletüket, jogi kérdések esetén a saját *jurisdictiójukat* rákényszeríteni az őket létrehozó államokra. Az Európai Unió esetén – mint láttuk – ennek a csatornái is megvannak, hiszen közös hatáskörgyakorlásról van szó, és ennek feltételeként szép lassan a szuverenitásfogalom végleg kikopik az államok szóhasználatából is. Ha ugyanis a nemzetközi intézményeket még egy saját bírósággal is megtámogatjuk, mint az Európa Tanácsot az Emberi Jogok Európai Bíróságával, vagy az Európai Uniót az Európai Unió Bíróságával, akkor nyilván a bíróságok előtti eljárásban nem lehet a saját állami jogi nyelvezetet használni. Nyilván hiába próbálna egy tagállam pusztán, minden más érv nélkül a saját szuverenitására hivatkozva menekülni az írott nemzetközi jog előírásának teljesítésétől. Ez ugyanis a bíróság *jurisdictiójának*, végső soron a nemzetközi jog kötelező erejének megtagadását jelentené. Ehelyett a nemzetközi jog szabályaira alapozott érveket kell használni, és bekövetkezik a szuverenitás elmaradása a tagállamok szóhasználatából is.

Mindennek sajátos változata, amikor a nemzetközi bíróságok, esetünkben Luxemburg és Strasbourg kifejezetten jelzi is, hogy nem fogadja el, ha a tagállamok a saját alkotmányosságukra, saját szuverenitásukra hivatkoznak. Ennek pedig az lesz a következménye, hogy ezek a nemzetközi intézmények egyre inkább a tagállami politikai hatalomgyakorlástól, a szuverenitás fizikai gyakorlásától elválasztott igazságszolgáltatási intézményeket kezdik „előszeretni”, a legfelsőbb bíróságokat, alkotmánybíróságokat. Ezek ugyanis jogalkalmazó intézmények. Egy bíróság, alkotmánybíróság csak nagyon nehezen tudja függetleníteni magát attól, ami le van írva a nemzetközi szerződésben. Az nem tehető félre vagy nem semmisíthető meg, mint az önkormányzati rendelet, vagy a Kormány rendelete vagy egy törvény. Legfeljebb alkalmazási tilalma mondható ki. Ennek pedig az az eredménye, hogy nemzetközi segédlettel a bíróságok is egyre inkább elfelejtik a szuverenitásfogalmat, és helyette maguk is saját hatásköreikre, a saját intézményi autoritásukra hivatkoznak. Ezt az állapotot nevezi Pokol Béla *jurisztokráciának*.⁵⁴

52 Nagy Mariann Veronika: Szuverenitás és európai kormányzás. In Takács Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása. Esemény és/vagy valóság*. Budapest–Győr, Gondolat – MTA TK Jogtudományi Intézet – Szegeci Egyetem DFK, 2015. 322–431.

53 Coeuré (2018) i. m. 5–6.

54 Pokol Béla: A jurisztokratikus kormányforma és szerkezeti kérdései. *Pázmány Law Working Papers*, (2016), 8. 1–13.

Ennek viszont az a következménye, hogy a szuverenitás elhagyhatónak látszik a nemzeti közjog fogalomtárából is. Ennek viszont az a következménye, hogy végül a szuverenitás gyakorlását, vagyis a saját alkotmány alakítását is átengedik a nemzetközi intézményeknek. Végül nemcsak elfelejtjük a szuverenitást, hanem az tényleg eltűnik, feloldódik a nemzetközi autoritásban. Igaz, a tapasztalat azt mutatja, hogy ez nem megy könnyedén.⁵⁵ Nem véletlen, hogy a történeti érv elfogadhatatlansága mellett érvelőkkel szemben más kutatások a kérdést árnyaltabban közelítik meg, és ennek eredményei arra utalnak, hogy a jelenlegi nemzetközi rend nem helyezhető légüres térbe, nem szakítható el létrehozóitól, a nemzetállamoktól.⁵⁶ Erre a következtetésre jut Fejes Zsuzsanna is: „A 21. század Európájában a személyiség sokféle identitásának van összetartó ereje, a hierarchia legtetején azonban még mindig a nemzeti identitás áll.”⁵⁷ Az identitás és szuverenitás összekapcsolására pedig világos okot ad Rigó Anett:

„A szuverenitás feladata és igazolása nem elsősorban materiális célok megvalósításában áll, hanem az individuális és kollektív önmeghatározás sikeres politikai megszervezésében, amelyből a megfelelő intézményi formák is származnak. Az önmeghatározás nem egyszerűen az állam feladatainak egyike, hanem minőségileg is a többi cél felett áll. A politikai autonómiának ez az elve, az önmagának törvényt adó társadalom igazolja a gazdasági, politikai és társadalmi döntéseket [...] azaz a társadalom a saját maga akaratának és ne partikuláris vagy idegen akaratoknak legyen alávetve.”⁵⁸

Végül pontosabb indokát a szuverenitás fogalmához és magához az állami autonómiához való ragaszkodásnak nem tudjuk adni, mint amit Erdő Péter akadémikus – nem elhanyagolható tapasztalattal, a nemzetek feletti, de mégis nemzetekre épülő Katolikus Egyház bíborosaként és az egyházjog professzoraként – megfogalmazott az állam–szuverenitás–társadalom–jog–érték összefüggéséről. Álláspontja megerősíti azt, aminek kifejtésére a fentiekben törekedtünk: az érték, miként a társadalom és maga az állam is a jog mögötti és nem a jog által létrehozott kategória:

„Amikor azonban konkrét kérdésekben való törvényhozásról van szó, megnő az igény arra, hogy valamilyen kritériumot találjunk, valamilyen erkölcsi alapelvet, egy olyan értéket, amelyet jogilag védelmezni lehet. Igaz, hogy az európai államok általában nem felekezeti, nem vallási államok, de ugyanígy igaz az is, hogy az állam egy bizonyos jogi struktúrát jelent, sőt talán a társadalom jogi kifejezésének is tekinthető. Ez legalábbis azokra az országokra érvényes, amelyek valódi és nem csu-

55 Ip (2010) i. m. 655.

56 Belavusau – Gliszczyńska-Grabias (2017) i. m., vagy Thierry Baudet: *A határok jelentősége*. Budapest, Századvég, 2015.

57 Fejes (2014) i. m. 66.

58 Rigó (2009) i. m. 57., 58.

pán névleges szuverenitással rendelkeznek. A nem szuverén országokban ugyanis lehetséges, hogy a jog egy másik társadalom szerkezetét, igényeit tükrözi. A társadalom viszont elválaszthatatlan a kultúrától.”⁵⁹

Lényeges ezért, hogy Magyarország ott, ahol hatalma van, vagyis saját állami kerekei között hangsúlyozza, hogy nem azért van magyar alkotmányosság, mert azt egy, az akaratából létrejött, vagy legalábbis hozzájárulásával működő nemzetközi intézmény elismeri, hanem azért van magyar alkotmányosság, mert korábban is volt. Ezt az alkotmányosságot évszázadokon át alakítottuk, kiegészítettük, máskor kihagytunk belőle részeket. Ez az alkotmányosság és ez a szuverenitás ma is. Az alkotmány jogi diszciplína tárgya ugyan, de nem ez a legfontosabb jellemzője. Az alkotmány és az alkotmányosság nem választható el a szuverenitástól mint ténykérdéstől, erre pedig féltékenyen vigyázni kell. Állami szuverenitás nélkül csak intézményi autoritás marad, az alkotmány és az alkotmányosság elenyészik.

Ez ellen szolgál erős eszközzel az Alaptörvény. A nemzeti identitás alkotmányos identitáskénti megfogalmazása [az Alkotmánybíróság 22/2016. (XII. 5.) AB határozata közrehatásával], a mai alkotmányosság normatív összekapcsolása Magyarország állami létét végigkísérő történeti alkotmányossággal, és az alkotmányos állami folytonosságot megtestesítő a Szent Koronával olyan eszközök, amelyek önmagukban és az Európai Unióról szóló Szerződés keretei között is alkalmasak a szuverenitás védelmére az ezt megkérdőjelező vagy legalábbis minimumra korlátozni kívánó jogi vitákban.

Irodalomjegyzék

- Bakó Beáta: Láthatatlan után inkoherens alkotmány: A korlátlan alkotmánymódosító hatalomról. *Magyar Jog*, 64. (2017), 2. 102–116.
- Bamforth, Nicholas – Peter Leyland: *Public Law in a Multi-Layered Constitution*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003. Online: <https://doi.org/10.1080/10854681.2003.11427265>
- Bartole, Sergio: Comparative Constitutional Law – An Indispensable Tool for the Creation of Transnational Law. *European Constitutional Law Review*, 13. (2017), 4. 601–610. Online: <https://doi.org/10.1017/s1574019617000293>
- Baudet, Thierry: *A határok jelentősége*. Budapest, Századvég, 2015.
- Belavusau, Uladzislau – Aleksandra Gliszczyńska-Grabias (eds.): *Law and Memory. Towards Legal Governance of History*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316986172>
- Blutman László: Szürkületi zóna: az Alaptörvény és az uniós jog viszonya. *Közjogi Szemle*, (2017), 1. 2–14.
- Blutman László – Chronowski Nóra: Az Alkotmánybíróság és a közösségi jog: alkotmányjogi paradoxon csapdájában (I.). *Európai Jog*, (2007), 2. 3–16.

---

59 Erdő (2018) i. m.

- Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára. In Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Budapest, Pázmány Press, 2015. 55–74.
- Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme különbségei Eckhart Ferenc, Timon Ákos és Bartoniek Emma felfogásában. *Polgári Szemle*, 11. (2015), 1–3. 327–341.
- Bódiné Beliznai Kinga – Horváth Attila – Mezey Barna – Stipta István: A feudális állam szervei. In Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2003.
- Bogdandy, Armin von: Founding Principles. In Armin von Bogdandy – Jürgen Bast (eds.): *Principles of European Constitutional Law*. Oxford, Hart Publishing, 2009.
- Chronowski Nóra: „Integrálódó” alkotmányjog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2005.
- Chronowski Nóra – Vince Attila: Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önazonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai? In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*. Budapest, ELTE-Eötvös, 2017. 93–126.
- Chronowski Nóra: Globális alkotmányjog – nemzeti alkotmányozás. In Dezső Márta – Kukorelli István (szerk.): *Alkotmány – alkotmányosság*. Budapest, Martin Opitz, 2014. 81–105.
- Coeuré, Benoît: *Taking back control of globalisation: Sovereignty through European integration*. Fondation Robert Schuman, European Issues N°468. 2018.
- Cservák, Csaba: The ideal system of goverment. In Gianluca Meschini (ed.): *Constitutionality across the globe: Constitutionality Around the World*. Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2018. 32–36.
- Drinóczi Tímea: *Az alkotmányos párbeszéd*. Budapest, MTA TK Jogtudományi Intézet – Opten, 2017.
- Eckhart Ferenc: *A szentkorona-eszme története*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.
- Eörsi Márton: Alkotmány és szuverenitás az Európai Unióban. 2000, (2003), 7–8. 1.
- Erdő Péter: Keresztény kultúra és katolikus egyetem. *Iustum Aequum, Salutare*, (2018), 3. 5–8.
- Fejes Zsuzsanna: Az Európai Unió államtani jellege. *Acta Universitatis Szegediensis: forum: Acta Juridica et Politica*, 4. (2014), 1. 55–67.
- Fekete Balázs: Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban. In Lamm Vanda – Majtényi Balázs – Pap András László (szerk.): *Preambulum az alkotmányokban*. Budapest, CompLex, 2011. 33–45.
- Fekete Balázs: Szuverenitás-egyesítés az Európai Unió alkotmányjogában. In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*. Budapest, ELTE-Eötvös (2017), 9–26.
- Fukuyama, Francis: *Államépítés. Kormányzás és világrend a 21. században*. Budapest, Századvég, 2005.
- Gárdos-Orosz Fruzsina: Az Alkotmánybíróság szerepvállalása és annak kötöttségei az uniós jog, valamint az alkotmány kapcsolatának meghatározásában. In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*. Budapest, ELTE-Eötvös, 2017. 75–92.
- Harlow, Carol: European Governance and Accountability. In Nicholas Bamforth – Peter Leyland: *Public Law in a Multi-Layered Constitution*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003. 79–102.
- Horányi Miklós (szerk.): *Fejezetek az ügyészség 130 éves történetéből 1871–2001*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2002.
- Horkay-Hörcher Ferenc: A Nemzeti hitvallásról. In Jakab András – Körösenyi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Budapest, MTA TK Politikatudományi Intézet – Új Mandátum, 2012. 287–309.

- Horváth Attila: A Szentkorona Tan története. In Arató Balázs (szerk.): *Jogalkotási tükrök 2010–2018*. Budapest, Patrocínium, 2018. 45–70.
- Ip, Eric C.: Globalization and the future of the law of the sovereign state. *International Journal of Constitutional Law*, 8. (2010), 3. 636–655. Online: <https://doi.org/10.1093/icon/moq033>
- Jakab András: A szuverenitás fogalmához kapcsolódó kompromisszumos stratégiák, különös tekintettel az európai integrációra. *Európai Jog*, 6. (2006), 2. 3–14.
- Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007.
- Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *JeMA*, (2011), 4. 86–94.
- Jakab András: *Az európai alkotmányjog nyelve*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016.
- Janda, Kenneth – Jeffrey M. Berry – Jerry Goldman: *Az amerikai demokrácia*. Budapest, Osiris, 1996.
- Kecskés László: *EU-jog és jogharmonizáció*. Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Európai közjog és politika*. Budapest, Osiris, 2002.
- Könczöl, Miklós: Dealing with the Past in and around the Fundamental Law of Hungary. In Uladzislau Belavusau – Aleksandra Gliszczyńska-Grabias (eds.): *Law and Memory. Towards Legal Governance of History*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 246–262. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316986172>
- Láncos Petra Lea: Az Európai Unió értékeinek kikénszerítése és az értékek meghatározhatóságának problémája. *In Medias Res*, 2. (2013), 1. 153–170.
- Loughlin, Martin: Constitutional Law: the Third Order of the Political. In Nicholas Bamforth – Peter Leyland: *Public Law in a Multi-Layered Constitution*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003. 50.
- Mezei Balázs: A nemzeti hitvallás jogi-filozófiai tartalmai. *Magyar Nemzet*, (2011), április 9.
- Nagy Mariann Veronika: Szuverenitás és európai kormányzás. In Takács Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság*. Budapest–Győr, Gondolat – MTA TK Jogtudományi Intézet – Szegedi Egyetem DFK, 2015. 322–431.
- Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011.
- Oršolić Dalessio, Tina: The Issue of Sovereignty in an Ever-closer Union. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 10. (2014), 1. 67–88. Online: <https://doi.org/10.3935/cyelp.10.2014.180>
- Parish, Matthew: *Mirages of International Justice*. Cheltenham, Elgar, 2011. Online: <https://doi.org/10.4337/9780857931184>
- Patyi András – Szalay Péter – Varga Zs. András: Magyarország alkotmányának szabályozási elvei. Szakértői változat. *Pázmány Law Working Papers*, (2011), 31. 1–24.
- Pokol Béla: *A jog szerkezete*. Budapest, Gondolat, 1991.
- Pokol Béla: A jurisztokratikus kormányforma és szerkezeti kérdései. *Pázmány Law Working Papers*, (2016), 8. 1–13.
- Pokol Béla: Alkotmányjogi ellenállás. In Arató Balázs (szerk.): *Jogalkotási tükrök 2010–2018*. Budapest, Patrocínium, 2018. 7–44.
- Pongrácz Alex: Szuverenitás és Alkotmányosság a globális erőtérben. *Pro Publico bono – Magyar Közigazgatás*, 4. (2016), 1. 108–119.
- Pongrácz Alex: A szuverenitás-fogalom változásának 21. századi fejleményei. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 2. 128–153.
- Ratzinger, Joseph: *A liturgia szelleme*. Budapest, Szent István Társulat, 2002.
- Rigó Anett: Szuverenitás és legitimitás. *Jog – Állam – Politika*, (2009), 1. 40–60.
- Rixer Ádám: *A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai*. *Jesz.hu* No. 47. Online: <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer47.html>

- Rixer Ádám: *A történeti alkotmány helye mai jogunkban*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, 2012.
- Rixer Ádám: *A vívmány-teszt*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Szabó István: Az ősi alkotmány. Történeti előzmények. In Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András: *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 83–122.
- Szabó Marcel – Lánchos Petra Lea – Gyeney Laura: *Az Európai Unió jogi fundamentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2014a.
- Szabó Marcel – Lánchos Petra Lea – Gyeney Laura: *Uniók szakpolitikák*. Budapest, Szent István Társulat, 2014b.
- Szmodis Jenő: Alkotmány és szakralitás. *Polgári Szemle*, 6. (2010), 6. 84–94.
- Szuper József: Föderalizmus-dilemmák az európai alkotmányozásokban. *Európai Jog*, 6. (2006), 6. 9–17.
- Tomkins, Adam: What is Parliament for? In Nicholas Bamforth – Peter Leyland: *Public Law in a Multi-Layered Constitution*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003. 53–78. Online: <https://doi.org/10.5040/9781472559494.ch-003>
- Tóth Zoltán József: Az Alaptörvény szellemisége: a Nemzeti hitvallás értékei, a jogfolytonosság és az Alapvetés. *Polgári Szemle*, 9. (2013), 275–293.
- Trócsányi László: *Az alkotmányozás dilemmái. Alkotmányos identitás és európai integráció*. Budapest, HVG-ORAC, 2014.
- Tuori, Kaarlo: *European Constitutionalism*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316091883>
- Varga Zs András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezésében. *Iustum Aequum Salutare*, 12. (2016), 4. 83–89.
- Vékás Lajos: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.
- Vörös Imre: *Csoportkép Laokoóonnal. A magyar jog és az alkotmánybíráskodás vívódása az európai joggal*. Budapest, HVG-ORAC, 2012.
- Vörös Imre: A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, (2016), 4. 44–57.
- Zlinszky János: *Az Alkotmány értéktartalma és a mai politika*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.